

ВСТУП

Донецька та Луганська області значно постраждали внаслідок конфлікту на сході України. Ще до запровадження карантинних заходів у зв'язку з COVID-19 соціально-економічна ситуація та ринок праці в обох областях занепали. До 2014 року в регіоні було зосереджено багато промислових підприємств, які забезпечували робочі місця для населення. Однак після початку конфлікту кількість підприємств різко скоротилася, оскільки одні опинилися на території, нині неконтрольованій урядом¹, інші припинили діяльність. Деякі підприємства перемістилися в інші регіони, бо не змогли пристосуватися до роботи в умовах конфлікту. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України (МСП), з 2014 по 2020 рік майже половина з 1,4 млн² зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) вимушені були переїхати на підконтрольні уряду території Луганської та Донецької областей, залишивши свої домівки, роботу та засоби для існування. Рівень безробіття в Донецькій та Луганській областях зріс із 9% та 8% відповідно у 2014 році до 14% та 15% у 2019 році. Це найвищі показники в Україні, що свідчить про високу вразливість працездатного населення цих регіонів³. До кінця 2018 року на контрольованих урядом територіях Донецької області працювало 7 967 мікропідприємств, Луганської — 2 797⁴, що значно менше порівняно з 2013 роком (23 049 у Донецькій області та 8 963 у Луганській області відповідно)⁵. Дані Державної служби зайнятості (ДСЗ) свідчать про значне підвищення рівня безробіття з початку карантину. Станом на кінець квітня 2020 року кількість безробітних, зареєстрованих ДСЗ у Донецькій та Луганській областях, зросла на 68% та 34% відповідно порівняно з кінцем квітня 2019 року. Водночас кількість відкритих вакансій в обох областях станом на кінець квітня 2020 року скоротилася на 64% та 14% відповідно порівняно з аналогічним періодом 2019 року⁶. Після закінчення карантину бізнес має відіграти важливу роль в економіці регіону, а також у створенні робочих місць для ВПО та членів приймаючих громад.

Фото: МОМ / Анна Почтаренко

Іван зі Слов'янська Донецької області отримав грант від МОМ. Він — власник сімейного м'ясопереробного заводу, заснованого в 1999 році. На підприємстві близько 30 працівників. Відколи почався конфлікт, завод працює лише на третину своєї потужності. У 2014 році приміщення заводу були захоплені озброєними групами, а виробничий цех спалили. Власники й працівники заводу відновили виробництво самотужки, а МОМ допомогла з обладнанням.

Це дослідження входить у серію експрес-опитувань, спрямованих на оцінювання впливу COVID-19 та карантинних заходів на бенефіціарів МОМ, які отримували допомогу у вигляді обладнання в рамках програм надзвичайних ситуацій та стабілізації, які МОМ в Україні реалізовувала у 2016–2019 роках, а також на місцеві підприємства в цільових громадах. МОМ надавала підтримку постраждалим від конфлікту мікро- та малим підприємствам у зоні конфлікту на сході України з 2016 року та продовжує цю справу в умовах пандемії COVID-19. Із початку пандемії МОМ постійно спостерігає за ситуацією в таких підприємствах, щоб розробити стратегії відновлення, які допоможуть їм протистояти майбутнім труднощам.

¹ Перелік господарських товариств, які розташовані в населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. <https://glavcom.ua/news/fond-derzhmayna-opriyludniv-perelik-pidpriemstv-ordlo-yaki-vin-ne-kontrolyuje-414128.html>

² Статистика щодо внутрішньо переміщених осіб згідно з УВКБ ООН <https://bit.ly/UNHCR-IDPs>

³ Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами за 2019 рік. <https://bit.ly/УкрстатБезробіття-19>

⁴ https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/kp_reg/kp_reg_u/kp_reg_u_2018.htm

⁵ https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/kp_reg/kp_reg_u/kp_reg_u_2013.htm

⁶ Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та кількості зареєстрованих вакансій (згідно з даними Державної служби зайнятості за 2019 та 2020 роки). <https://www.dcz.gov.ua/publikauciya/1-dani-shchodo-kilkosti-zareyestrovanyh-bezrobitnyh-ta-nadannya-yim-poslug-takozh>

МЕТОДИ ТА ГЕОГРАФІЯ ОПИТУВАННЯ

У цьому звіті проаналізовано труднощі, що постають перед мікропідприємствами на контрольованих урядом територіях Донецької та Луганської областей, які постраждали від конфлікту, зокрема у зв'язку із впливом COVID-19 та відповідних карантинних обмежень. Опитування було проведено те-

лефоном за участі 491 респондента 11 та 12 травня 2020 року з використанням бази даних бенефіціарів МОМ. П'ята частина (121) респондентів у 2016–2019 роках отримували від МОМ гранти у вигляді обладнання, решта респондентів — підприємці, які подавали заявки на грантові проекти МОМ.

ПОРТРЕТ РЕСПОНДЕНТА

П'ятдесят вісім відсотків (58%) респондентів проживають у Донецькій області, 42% — у Луганській області. Вибірка охоплювала підприємців як із міської, так і з сільської місцевості. П'ятдесят вісім відсотків (58%) опитаних мікропідприємств працюють у сфері послуг, 26% — у сфері роздрібною торгівлі, 11% — у виробничому секторі. П'ять відсотків (5%) опитаних здійснюють діяльність у галузі сільського господарства⁷. Частка жінок серед опитаних становила 53%. Серед опитаних 33% є ВПО.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ СТАН ДІЯЛЬНОСТІ

Станом на момент опитування (11–12 травня) 41% респондентів не здійснювали підприємницької діяльності, 59% продовжували працювати. Частка респондентів, чії підприємства працювали, зросла майже вдвічі від моменту опитування, проведеного серед власників бізнесу з 27 березня до 4 квітня 2020⁸ року. Таку різницю в показниках активних підприємств можна пояснити поступовим послабленням карантинних заходів. Однак 38% тих респондентів, які продовжили працювати в умовах карантину, запровадили нові схеми роботи, у тому числі онлайн-продажі (23%)⁹ та послуги доставки (17%)¹⁰, що також могло сприяти їхньому виживанню.

Опитування показало, що підприємства, власниками яких є ВПО, зазнають більшого ризику закриття через запроваджені обмеження. Так, припинити діяльність вимушені були 49% підприємств ВПО, тоді як серед підприємств, які є членами місцевих громад, цей показник становив 36%.

Така різниця (13%) вказує на **вищу економічну вразливість ВПО порівняно з членами приймаючих громад через обставини, у яких переселенці опинилися внаслідок переїзду**. Результати Національної системи моніторингу (НМС) ситуації з ВПО систематично показують, що місячний дохід ВПО на одного члена господарства нижчий порівня-

Рис. 1. Розподіл респондентів за сферами діяльності

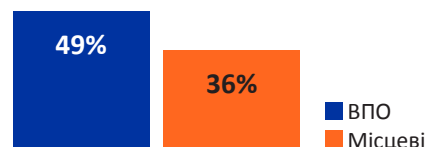
Рис. 2. Гендерний розподіл респондентів

Рис. 3. Стан бізнесу

Рис. 4. Частка неактивних підприємств із урахуванням статусу ВПО

но з цим показником для місцевих мешканців¹¹. Дані, зібрані під час останнього опитування в рам-

⁷ Двадцять чотири (24) респонденти відповіли, що мають бізнес у галузі сільського господарства.

⁸ http://ukraine.iom.int/sites/default/files/iom_ukraine_covid-19_impact_express_surveys_report_a4.pdf

⁹ Примітка: Респонденти могли вибрати декілька варіантів відповіді.

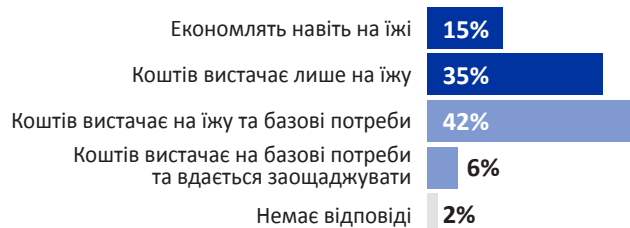
¹⁰ Примітка: Респонденти могли вибрати декілька варіантів відповіді.

¹¹ Звіт Національної системи моніторингу МОМ, вересень 2019. http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_15_ukr_screen.pdf

ках НМС, яке було завершено незадовго до запровадження карантинних заходів наприкінці березня 2020 року, свідчать про зниження загального рівня добробуту серед внутрішньо переміщеного населення, що проживає в Луганській і Донецькій областях. Половина опитаних ВПО (50%) у регіоні оцінили своє фінансове становище як «коштів вистачає тільки на їжу» або «змушені економити навіть на їжі» (рис. 3) через необхідність покриття інших критично важливих витрат, наприклад на оренду житла та медичні послуги. Половина ВПО в Донецькій та Луганській областях проживають в орендованому житлі,

а як показують дані НМС, орендна плата становить значну частину витрат цієї категорії населення.

Рис. 5. Самооцінка ВПО фінансового становища своїх домогосподарств (Донецька та Луганська області)

ТРУДНОЩІ, ЯКІ ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД БІЗНЕСОМ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Найпоширенішими причинами закриття бізнесу, які озвучили респонденти, є запроваджені урядом карантинні обмеження (89%). Двадцять дев'ять (29%) підприємців, які змушені були закрити бізнес, сказали, що без зовнішньої підтримки вони не зможуть відновити діяльність після послаблення карантинних заходів 11 травня¹².

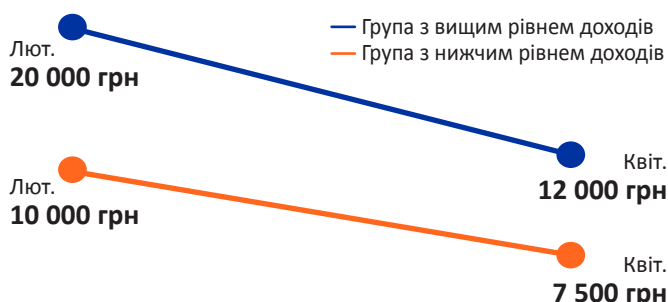
Серед проблем, яких зазнали активні підприємства, — зниження попиту на послуги чи товари (55%) та, як наслідок, зменшення продажів (49%). Про проблеми, пов'язані з перебоями в ланцюгу постачання, повідомили 7% респондентів.

Щоб оцінити збитки, яких зазнав бізнес під час карантину, респондентів поділили на дві групи за рівнем доходів на основі інформації про їхній виторг у докарантинний період: до першої групи з меншими продажами увійшли підприємства з місячними доходами від продажів у розмірі від 5 000 грн до 50 000 грн, до другої — від 51 000 грн до 250 000 грн. Середньомісячні доходи від продажів у першій групі знизилися на 25%: з 20 000 грн¹³ у лютому до 15 000 грн¹⁴ у квітні. У другій групі втрати були ще більшими: середньомісячні доходи від продажів знизилися на 44%, тобто зі 100 000 грн¹⁵ у лютому до 56 000 грн¹⁶ у квітні¹⁷.

Зміна в доходах від продажів позначилася на розмірі особистого місячного доходу респондентів. Респонденти з першої групи втратили 25% свого місячного особистого доходу за період карантину (з 10 000 грн у лютому до 7 500 у квітні), водночас пред-

ставники другої групи недоотримали до 40% доходу (20 000 грн у лютому проти 12 000 грн у квітні).

Рис. 6. Усереднена динаміка особистого доходу власників мікропідприємств

Більшість респондентів відзначили, що потребують фінансової підтримки для покриття своїх постійних витрат (в основному оренди). Те саме показали результати й попереднього експрес-опитування МОМ. Розмір постійних витрат, як і інші показники, в обох групах різнився. Так, підприємці першої групи витрачали на покриття постійних витрат у середньому 6 600 грн на місяць, другої групи — в середньому 20 000 грн на місяць. Економічний шок, спричинений карантинними обмеженнями, також вплинув на працівників опитаних підприємств. У середньому кожному підприємству довелося звільнити кожного третього працівника, що відповідає загальним даним Державної служби зайнятості.

¹² Результати опитування також показали, що жінки-підприємці були менш упевненими щодо своєї здатності перезапустити бізнес після послаблення карантинних обмежень без сторонньої допомоги (34% жінок і 23% чоловіків зазначили, що не зможуть перезапустити бізнес без сторонньої допомоги).

¹³ Розмір вибірки: 102 респонденти.

¹⁴ Розмір вибірки: 68 респондентів.

¹⁵ Розмір вибірки: 47 респондентів.

¹⁶ Розмір вибірки: 38 респондентів.

¹⁷ Респондентів із рівнем доходів, нижчим від 5 000 грн та вищим від 250 000 грн, не аналізували через невідповідність визначеним критеріям.

НЕОБХІДНА ПІДТРИМКА

Серед підприємств, що працюють, більшість (55%) вказали на потребу у фінансовій підтримці для покриття постійних операційних витрат, у тому числі на виплату заробітної плати; 41% потребують обладнання для ведення бізнесу через Інтернет; 37% хотіли б отримати додаткові податкові знижки (у формі податкових канікул або зниження податкових ставок); 15% відзначили, що їм потрібно пройти навчання для того, щоб управляти бізнесом онлайн (рис. 7).

Респонденти відзначили бажання отримати фінансову допомогу у вигляді пільгових кредитів або відстрочення виплат за наявними кредитами (14%). Крім того, респонденти відзначили потребу в отриманні детальнішої актуальної інформації про фінансування й оподаткування, у тому числі юридичних консультацій (11%), забезпеченні засобами індивідуального захисту/антисептиками (6%), відстроченні комунальних платежів (6%), субсидії для відшкодування витрат на оплату оренди або скасування орендної плати (5%). Близько третини (32%) респондентів підтвердили, що вони потребують

ВИСНОВОК

У результаті карантинних обмежень у зв'язку з епідемією COVID-19 як приймаючі громади, так і ВПО змушені були обмежити свою діяльність та скоротити персонал, а також зазнали значних збитків. Через вразливість свого становища ВПО та підприємства, якими вони володіють, постраждали більше. Відповідно, у них менше шансів відновитися після економічного шоку, спричиненого заходами контролю над поширенням епідемії COVID-19. Частка ВПО, які повідомили про закриття свого бізнесу, значно більша, ніж серед підприємців приймаючих громад. Крім того, економічний вплив запроваджених обмежень проявився у зниженні купівельної спроможності домогосподарств як ВПО, так і приймаючих громад: представники обох груп визнають, що змушені обмежувати витрати, навіть на їжу. А це, у свою чергу, свідчить про те, що їхні доходи недостатні для відновлення діяльності. Резуль-

Рис. 7. Підтримка, необхідна активним підприємствам для продовження своєї діяльності (6 найчастіших відповідей)

підтримки для повернення працівників, які були відправлені в неоплачувану відпустку або скорочені в період карантину. Серед форм бажаної підтримки опитані неактивні підприємства найчастіше вказували грошову допомогу (55%)¹⁸.

Сорок вісім відсотків (48%) опитаних підприємств — активних і неактивних — бажують оптимізувати схему свого оподаткування з допомогою юридичних консультантів.

тати опитування також показали, що жінки-підприємці зазнають більшого ризику. Так, серед підприємців, які повідомили про труднощі з перезапуском бізнесу після послаблення обмежень, більше жінок, ніж чоловіків. Отже, щоб забезпечити ефективне задоволення різних потреб, важливо розглянути також гендерний аспект впливу COVID-19. Як ВПО, так і члени приймаючих громад, які мають власний бізнес, визначили пріоритетними інструментами підтримки грошову допомогу, матеріальну допомогу та технічну підготовку для сприяння запровадженню продажів через Інтернет, позики з низькими відсотками або більші податкові пільги — це дозволило б їм перезапустити свою діяльність, повернути працівників та відновити економічне становище. Щоб своєчасно реагувати на труднощі, підприємці також потребують юридичної допомоги та ширшого доступу до інформації.

Бюро у справах населення, біженців та міграції
Держдепартаменту США

Цю публікацію підготовлено МОМ в Україні у червні 2020 року в рамках проекту «Нагальна гуманітарна допомога та підтримка раннього відновлення для уразливих ВПО, людей, які повернулися, та громад, постраждалих внаслідок конфлікту на сході України», який фінансується Бюро у справах населення, біженців та міграції Держдепартаменту США. Погляди та думки, викладені в цій публікації, жодним чином не є висловленням позиції Міжнародної організації з міграції (МОМ), її країн-членів чи донорів.

КОНТАКТИ:

вул. Михайлівська, 8, Київ, Україна 01001
+38 044 568 5015

selwan@iom.int
iloktieva@iom.int
rlunin@iom.int

ukraine.iom.int
facebook.com/IOMUkraine
instagram.com/iomukraine

¹⁸ Розмір вибірки: 32 респонденти.